परीक्षायाः योजना (Scheme of Examination)

पाठ्यक्रम सङ्ख्या (Course No. with Code)	पत्रस्य नाम (Nomenclature of Papers)	स्वरूपम् (Practical/ Theory)	श्रेयः (Credit)	समग्राङ्कः (Total Mark)	बाह्यम् (External Max.)	आन्तरिकम् (Internal Max.)	न्यूनतम उत्तीर्णाङ्कः (Min Pass Mark)
DYAS 1	योगस्य मूलतत्त्वानि योगपरम्पराश्च	सैद्धान्तिकं (T)	6	100	60	40	40
DYAS 2	जीवनशैली- परिष्कारः योगचिकित्सा च	सैद्धान्तिकं (T)	6	100	60	40	40
DYAS 3	आयुर्वेदस्य मौलिकसिद्धान्ताः	सैद्धान्तिकं (T)	6	100	60	40	40
DYAS 4	द्रव्यविज्ञानं नामरूपज्ञानं च	सैद्धान्तिकं (T)	6	100	60	40	40
DYAS 5	संस्कृत-प्रथमदीक्षा संस्कृत-द्वितीयदीक्षा च	सैद्धान्तिकं (T)	6	100	60	40	40
DYAS 6	योगाभ्यासाः	प्रायोगिकम् (P)	6	100	60	40	40
DYAS 7	परियोजनाकार्यम्	प्रायोगिकम् (P)	4	100	60	40	40
समग्रं (Total)	—	—	**40**	**700**	—	—	**280**

हस्ताक्षरः 26/08/2025

DYAS -SYLLABUS योग-आयुर्वेदसाहित्य-डिप्लोमापाठ्यक्रमः	PAPER CODE	DYAS-15
प्रथमपत्रम् (PAPER 1) - योगस्य मूलतत्त्वानि योगपरम्पराश्च	**Credit/ Unit 6**	**Hours 96-120**
उपनिषद्–पातञ्जलयोगसूत्रं-भगवद्गीता-अन्ययोगग्रन्थेषु योगस्य परिभाषाः, तेषां सन्दर्भः च। आधिजव्याधिः (मनसि उत्पन्नः व्याधिः), अनाधिजव्याधिः (शारीरव्याधिः)। योगवासिष्ठे मनसः उत्पत्तिः, सृष्टिकल्पना। भगवद्गीतायाम् (अध्याय2,श्लोकाः 61–65) इत्यस्मिन् मनोविश्लेषणम् (Psychoanalysis)।	1	16-20
उपनिषद्–आधारितमानवबोधः – तैत्तिरीयोपनिषदः (*पञ्चकोशसिद्धान्तः*), माण्डूक्योपनिषदः (*अवस्थात्रयसिद्धान्तः*)। पुरुष–प्रकृतिविचारः, चेतन–जडयोः भेदः, सांख्यदर्शने सृष्टिकल्पना। चित्तविक्षेपाः (मानसप्रतिकूलताः)। हठयोगे योगसिद्धिः–असिद्धिः च (उत्साहस्य महत्त्वम्)। चित्तभूमयः, वृत्तयश्च। निरोधोपायाः / चित्तप्रसादनमार्गाः।	1	16-20
राजयोगः – अष्टाङ्गयोगरूपेण इच्छाशक्तिमार्गः (यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान, समाधिः)। *भगवद्गीता* (अध्याय 6) इत्यस्मिन् तदन्वयः(अष्टाङ्गस्य)। अभ्यास–वैराग्ययोः महत्त्वम्।	1	16-20
कर्मयोगः – त्रिगुणप्रभावनिवृत्तये क्रियामार्गः (सत्त्व–रजस्–तमस् (अतीतम्)। कर्तुः स्वरूपम्, कर्मणः स्वरूपम्। कर्तव्यभावेन कर्मणां कर्तव्यम्। सर्वेषु कर्मसु यज्ञानुभावेन प्रवृत्तिः। पातञ्जलयोगसूत्रेषु कर्मस्वरुपम् । *भक्तियोगः* – भावसंस्कारमार्गः। भक्तानां चतुर्विध प्रकाराः। भक्तेः नवधा भेदाः – श्रवणं, कीर्तनं, स्मरणं, पादसेवनं, अर्चनं, वन्दनं, दास्यम्, सख्यम्, आत्मनिवेदनम्। भक्तेः पञ्च भावाः – शान्तः, माधुर्यः, वात्सल्यः, दास्यः, सख्यः। दैवीसम्पदः, आसुरीसम्पदः।	1	16-20
ज्ञानयोगः – विवेकमार्गः। साधना – (१) श्रवणम् – चत्वारि महावाक्यानि, वैदिकविधयः, ज्येष्ठोपदेशः। (२) मननम् – विचारः, आत्मविश्लेषणम्। (३) निदिध्यासनम् – उपनिषद्–उपासना–अभ्यासः। *छान्दोग्योपनिषदः* षष्ठोऽध्यायः – *“तत्त्वमसि”* इत्यादयः उदाहरणानि च। अन्ययोगपरम्पराः - मन्त्र-लय-स्वर-कुण्डलिनीयोगानां परिचयः	1	16-20
हठयोगः - हठयोगग्रन्थानां परिचयः, हठप्रदीपिकायोाः तथा घेरण्डसंहितायाः च विशेषपरिचयः।	1	16-20

सन्दर्भग्रन्थाः

1. अग्रवाल्, एम्.एम्. – षड्दर्शनानि (Six Systems of Indian Philosophy), चौखम्भा-विद्याभवनं, वाराणसी, २०१०।
2. चन्द्रशेखरेन्द्रसरस्वती, स्वामी – वेदाः (The Vedas), भावन्स् पब्लिकेशन्स्, मुम्बई, २०११।
3. हिरियण्ण, एम्. – भारतीयदर्शनस्य रूपरेखा (Outlines of Indian Philosophy), मोतीलाल-बनारसिदास्, दिल्ली, २००९।
4. भट्, कृष्णके. – योगशक्तिः (The Power of Yoga), सु-योग-प्रकाशनं, मङ्गलूरु, २००६।

26/08/2025

5. स्वामी प्रभवानन्दः – भारतस्य आध्यात्मिकं वारसानं (Spiritual Heritage of India), श्रीरामकृष्णमठः, मद्रास्, २००४।
6. स्वामी विवेकानन्दः – ज्ञानयोगः, भक्तियोगः, कर्मयोगः, राजयोगः। अद्वैताश्रमः, कलकत्ता, २०००।
7. पण्डितः, एम्.पी. – उपनिषदां प्रस्तावना (Introduction to Upanishads), थियोसोफिकल् सोसाइटी, आद्यार्, मद्रास्, १९७६।
8. दासगुप्तः, एस्.एन्. – हिन्दू-मीस्टिसिज़्म् (Hindu Mysticism), मोतीलाल्-बनारसिदास्, दिल्ली, १९२७।
9. आर्थर् अवालन् – कुण्डलिनीशक्तिरेव नागशक्तिः (The Serpent Power), शिवालिक-प्रकाशनम्, नवीदिल्ली, २००९।
10. लालप्रसादसिंहः – तन्त्रं, तस्य रहस्यम् वैज्ञानिकं च (Tantra, Its Mystic and Scientific Bases), कॉन्सेप्ट् पब्लिशिङ्ग् कम्पनी, दिल्ली, १९७६।
11. कारेल् वर्नरः – योगः च भारतीयदर्शनं च (Yoga and Indian Philosophy), मोतीलाल्-बनारसिदास्, दिल्ली, १९७९।
12. स्वामी ज्ञानानन्दः – योगदर्शनम् (Philosophy of Yoga), श्रीरामकृष्णाश्रमः, मैसूरु।
13. दासगुप्तः, एस्.एन्. – भारतीयदर्शनस्य इतिहासः (History of Indian Philosophy), मोतीलाल्-बनारसिदास्, दिल्ली, २०१२।
14. शर्मा, चन्द्रधरः – भारतीयदर्शनस्य आलोचनात्मकसमीक्षाः (A Critical Survey of Indian Philosophy), मोतीलाल्-बनारसिदास्, दिल्ली, २०१३।
15. स्वामी विवेकानन्दः – राजयोगः (Rajayoga), अद्वैताश्रमः, कलकत्ता, २०००।
16. वाय्-आइ-सी (YIC) मार्गदर्शिका – स्वामि विवेकानन्दयोग-प्रकाशनम्, बेंगलुरु।
17. के. तैमीनीः – योगविज्ञानम् (The Science of Yoga), थियोसोफिकल् पब्लिशिङ्ग् हाउस, आद्यार्, चेन्नै, २००५।
18. स्वामी सत्यानन्दसरस्वती – हठयोगः (Hatha Yoga), बी-एस्-वाई मुङ्गेर।
19. स्वामी शिवानन्दः – नारदभक्तिसूत्राणि (Narada Bhakti Sutra), दिवाइन् लाइफ् सोसाइटी, ऋषिकेश।
20. सायणमाधवः – सर्वदर्शनसंग्रहः (Sarva-Darshana-Sangraha), भारतीय-कलाप्रकाशनम्, २००८।
21. हर्षानन्दस्वामी – कर्मयोगसूत्रशतकं (Karmayoga Sutra Shataka), रामकृष्णाश्रमः, बेंगलुरु।
22. स्वामी शिवानन्दः – ब्रह्मसूत्राणि (The Brahma Sutra), दिवाइन् लाइफ् सोसाइटी, ऋषिकेश।

26/08/2025

DYAS -SYLLABUS **योग-आयुर्वेदसाहित्य-डिप्लोमापाठ्यक्रमः**	**PAPER CODE**	**DYAS-2** 7
द्वितीयपत्रम् (PAPER 2) - जीवनशैलीपरिष्कारः योगचिकित्सा च	**Credit/ Unit 6**	**Hours 96-120**
कपटयोगः (Pseudo Yoga); नात्यश्नतस्तु योगोस्ति.. (Extremes) – युक्ताहारविहारस्य..; जीवनचर्यायाम् मितता (True Yoga, Moderation in routine); मिताहारः हठयोगोक्तः (Haṭhayoga 1.60, 63); भगवद्गीतायां गुणत्रयं (सत्त्वं, रजः, तमः) तत्प्रियमाहारञ्च , छान्दोग्योपनिषत् – त्रिविधान्नविभागः (trifold formation of food, constituents of human body) देहधातुसंरचना च ।	1	16-20
योगजीवनशैलीः – ब्राह्ममूहूर्ते उत्थानम्, शरीरशोधनक्रियाः, व्यायामः - आसनाभ्यासः (स्थैर्यं, स्वास्थ्यं, लाघवम्), प्रार्थना (अदृष्टशक्तिषु श्रद्धा), व्यवहारः (सदाचारः, सकारात्मकविचारः), विहारः (सज्जनसङ्गः)।	1	16-20
यज्ञतत्त्वम् – पञ्चयज्ञाः (दैव, पितृ, भूत, मनुष्य, ब्रह्म – तैत्तिरीयब्राह्मणे निर्दिष्टाः)। गीता-आधारिताः व्यवहारिकयज्ञाः (द्रव्ययज्ञः, तपस्यज्ञः, योगयज्ञः, स्वाध्याययज्ञः, ज्ञानयज्ञः)। कर्मसिद्धये पञ्चकारणानि – अधिष्ठानं, कर्ता, करणम्, चेष्टा, दैवम्।	1	16-20
योगः स्वास्थ्यं च – शारीरिक–मानसिक–सामाजिक–आध्यात्मिकस्तरेषु स्वास्थ्यस्य प्रापणम्।	1	16-20
पञ्चकोशाधिष्ठितव्याधीनां योगप्रबन्धनम् (Yogic Management at 5 layers) – श्वासरोगाः, चिन्ताजन्यव्याकुलता (Anxiety), अवसादः (Depression), सन्धिवातः (Arthritis), पृष्ठशूलः (Back Pain), मेरुदण्डसम्बद्धविकाराः।	1	16-20
चयापचयसम्बन्धि रोगाः (Metabolic Disorders), जठरसम्बन्धि रोगाः Gastrointestinal Disorders), स्थूलता (Obesity) च। सकारात्मकस्वास्थ्यप्रवर्द्धनम् (Promotion of Positive Health)। योगचिकित्सायाः मूलज्ञानम् – प्रतिरोधात्मक-प्रोत्साहक-उपचारात्मक-दृष्ट्या (Preventive,Promotive,Curative aspects) विभिन्नव्यवस्थासु सामान्यव्याधिषु च।	1	16-20

सन्दर्भग्रन्थाः

1. श्यामघोषः – *The Original Yoga*, Munshiram Manoharlal, नवीदिल्ली, 1999।
2. ज्ञानानन्दभारती – *Essence of Yoga Vāsiṣṭha*, Sanata Books, चेन्नई।
3. *हठरत्नावली* – तिरुमलतिरुपतिदेवस्थानम्, आन्ध्रप्रदेश।
4. *घेरण्डसंहिता* – श्रीसद्गुरुपब्लिकेशन, नवीदिल्ली।
5. डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्. आर्. नागेन्द्र – *Yoga and Health*, स्वामी विवेकानन्द योगप्रकाशनम्, 2002।
6. डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्. आर्. नागेन्द्र – *Yoga for Promotion of Positive Health*, SVYP, बेंगलूरु।
7. नागेन्द्र एच्. आर्. – *The Secret of Action – Karma Yoga*, SVYP, बेंगलूरु, 2003।
8. नागेन्द्र एच्. आर्., नगरत्ना – *New Perspective of Stress Management*, SVYP, 2010।

9. नागेन्द्र एच्. आर्., नगरत्ना – *Personality Development Series*, SVYP, 2012।
10. बसवरड्डि वि. – *Yoga: Teachers Manual for School Children*, MDNIY, नवीदिल्ली, 2010।
11. बसवरड्डि वि. – *Yoga in School Health*, MDNIY, नवीदिल्ली, 2009।
12. जयदेव एच्. – *Growing with Yoga*, The Yoga Institute, मुम्बई, 2004।
13. स्वाति–राजीव चञ्चनी – *Yoga for Children*, URS Publishers, 2008।
14. न्यान्सी विलियम्स – *Yoga Education: Philosophy and Practice*, Deep & Deep Publications, 2007।
15. *Yoga for the Special Child*, Special Yoga Publications, 1998।
16. *Yoga Therapy for Every Special Child*, Singing Dragon, लण्डन–फिलाडेल्फिया, 2010।
17. नागेन्द्र एच्. आर्., नगरत्ना – *IAYT Series*, SVYP, बेंगलूरु।

26/08/2025

DYAS -SYLLABUS **योग-आयुर्वेदसाहित्य-डिप्लोमापाठ्यक्रमः**	**PAPER CODE**	**DYAS-3**
तृतीयपत्रम् (PAPER 3) - आयुर्वेदस्य मौलिकसिद्धान्ताः	**Credit/ Unit 6**	**Hours 96-120**
आयुर्वेदशब्दस्य व्युत्पत्तिः निर्वचनम् च, अष्टाङ्ग आयुर्वेदः, आचार्याः, आयुर्वेदस्य उत्पत्तिः। - हिमालये चरकद्वारा आयोजितः संवादः। ग्रन्थपरिचयः – बृहत्त्रयीः- चरकसंहिता, सुश्रुतसंहिता, अष्टाङ्गसंग्रहः। लघुत्रयीः - माधवनिदानम्, शार्ङ्गधरसंहिता, भावप्रकाशः। तेषां लेखकाः, टीकाकाराः, कालः (कदा लिखितम्), स्थानानि एवं अध्यायानाम् संक्षेपवर्णनम्। निघण्टवः – निघण्टोः नामानि, कालः, विशेषता च - निघण्टूनां महत्त्वम् – *"निघण्टुनवीनवैद्य"*। निघण्टवः कथं प्रयुज्यन्ते? किमर्थं प्रयुज्यन्ते? – निदानाय, नामरूपज्ञानाय, विकृतद्रव्यपरिचयानां प्रतिस्थापनाय।	1	16-20
आयुर्वेदस्य मूलसिद्धान्ताः - पञ्चमहाभूतसिद्धान्तः। देहः, शरीरम्, गर्भः, कायः। दोषाः – जीवितलक्षणानां प्रकटयन्ति जैवभौतिकशक्तयः। दोषव्युत्पत्तिः, भेदाः, गुणाः, निरुक्तिः, स्थानम्, प्रकोपकारणानि। ऋतवः – शिशिर, वसन्त, ग्रीष्म, वर्षा, शरद्, हेमन्त। ऋतुजव्याधिनिर्हरणम्, व्याधिनिर्हरणाचारः। अग्निदुष्टिः। धातूनाम् (जैवरसायनिकघटकत्वेन) व्युत्पत्तिः, निरुक्तिः, पोषणन्यायः।	1	16-20
सप्तधातवः – रसः (प्लास्मा, लसिकाग्रन्थयः), रक्तम् (रुधिरकोशिकाः), मांसम् (स्नायु–ऊतकाः), मेदः (स्निग्ध–ऊतकाः), अस्थि (अस्थिसंरचना), मज्जा (अस्थिमज्जा), शुक्रम् (प्रजननतत्त्वम्)। मलानि – व्युत्पत्तिः, स्थानम्, भेदाः, कर्म च, प्रकाराः – पुरीषम् (मलं), मूत्रम् (मूत्रविसर्जनम्), स्वेदः (स्वेदः)। आश्रयाश्रयीभावः। आधुनिकपरिभाषा – पुरीष, मूत्र, स्वेदयोः संक्षिप्तनिर्वचनम् द्वाभ्यामेव वाक्याभ्याम्।	1	16-20
ओजः – निरुक्तिः, व्याधिक्षमताशक्ति। प्रतिरक्षाशक्तेः परिभाषा (द्वौ वाक्यौ)। प्रतिजन्यः (Antigen), प्रतिरक्षः (Antibody) परिभाषा। टीकायाः (Vaccination) संकल्पना संक्षेपे केवलं परिभाषा। सक्रिय–निष्क्रिय प्रतिरक्षा। आमसंकल्पना – आमस्य निरुक्तिः, चरकमतम्, सामान्यलक्षणानि। आमस्य सर्वाः परिभाषाः, आमगुणाः, आमविषम्। अग्निः – निरुक्तिः, भेदाः, वैशिष्ट्यम्। विपाकः, पाकभेदाः। प्रकृतिः, विकृतिः – निरुक्तिः, भेदाः। दोषगतिः, व्याधिमार्गः, रोगोत्पत्तिः।	1	16-20

रचनाशरीरम् - अस्य विषयस्य विशेषमहत्त्वं प्रतिपाद्यते। षडङ्गशरीरविज्ञानं, गर्भविकरणविचारः, पञ्चभौतिकतत्त्वं, मर्मशरीरविवेचनं, साङ्ख्य, स्थानभेदः, कर्मभेदः च इत्येतानि। क्रियाशरीरम् - स्रोतसां निरुक्तिः, प्राधान्यं, भेदाः, दूष्टीकारणानि, लक्षणानि च। आधुनिकरचनाशरीर-विज्ञानं च क्रियाशरीरविज्ञानं च — परिभाषा, शाखाः। शरीरस्य मूलसंघटनम्, मानवदेहे विभिन्नस्तरव्यवस्था, उदरस्य चतुर्भागविभागः, इन्द्रियाणां कार्याणि मूलाङ्गानि च।	1	16-20
दिनचर्या - व्यायामस्य निरुक्तिः, गुणाः, अभ्यङ्गविधानम्, स्नानविधिः, आहारविधानं च। षड्ऋतवः - उत्तरायण-दक्षिणायनयोः विवेचनं, ऋतुदोषसम्बन्धः — संचय, प्रकोपः, प्रशमनं च। हंसोदकविधानं, ऋतुसन्धिविचारः। सद्वृत्तम् - सद्वृत्तस्य निरुक्तिः, आचारविचारः, दशविधपापविचारः। धारणीयाधारणीया वेगाश्च।	1	16-20

प्रायोगिकम् / अन्तरङ्गमूल्याङ्कनम्

- प्रकृतिपरीक्षा — १० अङ्काः
- प्रश्नपरीक्षा — १० अङ्काः
- शेषाङ्काः — CSU-अन्तरङ्गमूल्याङ्कननीत्यनुसारम्

DYAS -SYLLABUS **योग-आयुर्वेदसाहित्य-डिप्लोमापाठ्यक्रमः**	**PAPER CODE**	**DYAS-4**
चतुर्थपत्रम् (PAPER 4) - द्रव्यविज्ञानं नामरूपज्ञानं च	**Credit/ Unit 6**	**Hours 96-120**
आयुर्वेदे अध्ययनप्रारम्भपद्धतिः - अध्ययनप्रारम्भपद्धतिः, शिष्यलक्षणम्, गुरुलक्षणम्, ग्रन्थपरीक्षा, द्रव्यगुणशास्त्रपरिचयः - निरुक्तिः, द्रव्यगुणशास्त्रस्य स्वरूपं, भेदाः, कर्मनिरूपणम्	1	16-20
नामरूपज्ञानम् (Nāmarūpajñāna) नामरूपज्ञानस्य निरुक्तिः *Pharmacognosy* — द्विनामपद्धतिः (Binomial Nomenclature), इन्द्रियग्राह्यपरिशीलनम् (Organoleptic Assessment), स्थूलविचारः (Macroscopic Analysis), सूक्ष्मविचारः (Microscopic Analysis), भौतिक-रासायनिकाङ्काः (Physico-Chemical Constants), वनस्पति-रासायनविचारः (Phytochemical Analysis)।	1	16-20
औषधीयवनस्पतीनाम् नामकरणे ज्ञानप्रणालिः। वर्गीकरणम् — रूपाधारेण (वृक्षः, लता, ओषधिः इत्यादि), अवयवबोधकपरिमाणेन, आचार्यचरकवर्णितं कर्माधिष्ठानं पञ्चाशद्वर्गीकरणम्। औषधीयवनस्पतीनां परिचयः (20) — संस्कृतनाम, लाटिननाम, हिन्दीनाम, उपयोग्यभागः, सामान्यगुणाः, औषधगुणाः।	1	16-20
महत्वपूर्णाः योगाः (Important Formulations) दशमूलम्, शतावरी, अश्वगन्धा, अर्जुनः, चित्रकः, अर्द्रकः, हरिद्रा, मधुयष्टिः, त्रिफला, कल्पनाविज्ञानम्।	1	16-20
भैषज्यकल्पना (Bhaiṣajya Kalpanā) निरुक्तिः, वर्गीकरणम्, पञ्चविधकषायकल्पना, गुटिका, अवलेहः, चूर्णम्, क्षीरपाकः, तैलम्, युषः। रसादिविचारः - रसः — भेदाः, दोषकोपः, ऋतुसम्बन्धः, अति-योगः, वीर्यं, विपाकः, गुणः, प्रभावः।	1	16-20
चिकित्साशास्त्रम् (Cikitsāśāstram) - चिकित्सायाः व्युत्पत्तिः, निरुक्तिः, चिकित्सावृत्तिः, चिकित्साचतुष्पादः, चिकित्साविधानम् — पूर्वकर्म, प्रधानकर्म, पश्चात्कर्म च । शरीरिक-मानसिकदोषेषु परमौषधानि, रोग-रोगिपरीक्षा रसायनविज्ञानम् (Rasāyanavijñāna) – परिभाषा, आचाररसायनम्	1	16-20

प्रायोगिकम् / अन्तरङ्गमूल्याङ्कनम्

द्रव्यगुणपरिचये औषधीयवनस्पतीनाम् परिचयः — **५ अङ्काः** , पञ्चविधकषायकल्पना — **५ अङ्काः**

प्रश्नपरीक्षा (Viva-Voce) — **१० अङ्काः** **शेषाङ्काः** — CSU-अन्तरङ्गमूल्याङ्कननीत्यानुसारम्

26/08/2025

सन्दर्भसूची

1. Indian Medicinal Plants (A Compendium of 500 Species) – पी.के. वारियरः (आर्यवैद्यशाला, कोट्टक्कल्), ओरियण्ट् लॉग्मन् प्राइवेट् लिमिटेड्, 1994.
2. अष्टाङ्गहृदयम्, उत्तरस्थानम् – प्रो. के. आर्. श्रीकण्ठमूर्ति, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2012.
3. अष्टाङ्गहृदयम्, सूत्रस्थानम् – प्रो. के. आर्. श्रीकण्ठमूर्ति, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2012.
4. अष्टाङ्गसंग्रहः – डॉ. डी. वी. पण्डितराव, वैद्य अयोध्या पाण्डेय, गुजरात् आयुर्वेद विश्वविद्यालयः, 1998.
5. भावप्रकाशः – प्रो. के. आर्. श्रीकण्ठमूर्ति, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2009
6. Textbook on Bhaishajya Kalpana – डॉ. शोभा जी. हिरेमठ, आई.बी.एच. प्रकाशनम्, बेंगळूरु, 2000.
7. चरकसंहिता, विमानस्थानम् (आयुर्वेददीपिका) – डॉ. रामकरण शर्मा, वैद्य भगवान्दाश, चौखम्भा संस्कृत् सीरीज़्, वाराणसी, 2012.
8. सुश्रुतसंहिता, शरीरस्थानम् – प्रो. के. आर्. श्रीकण्ठमूर्ति, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2012.
9. सुश्रुतसंहिता, शरीरस्थानम् – पी. वी. शर्मा, चौखम्भा विश्वभारती प्रकाशन, वाराणसी, 2010.
10. चरकसंहिता, सूत्रस्थानम् (आयुर्वेददीपिका) – डॉ. रामकरण शर्मा, वैद्य भगवान्दाश, चौखम्भा संस्कृत् सीरीज़्, वाराणसी, 2012.
11. अष्टाङ्गहृदयम्, शरीरस्थानम् – प्रो. के. आर्. श्रीकण्ठमूर्ति, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2012.
12. द्रव्यगुणविज्ञानम् – पी. वी. शर्मा, खण्ड 1 एवं 2, चौखम्भा भारती अकादमी, 2007.
13. Dravyaguna Vijnana (Study of Dravya–Materia Medica) – प्रो. डॉ. डी. एस. लूकस, चौखम्भा विश्वभारती, वाराणसी, 2012.
14. द्रव्यगुणविज्ञानम् – डॉ. जे. एल्. एन. सास्त्री, चौखम्भा ओरिएण्टालिया, वाराणसी, 2006.
15. Indian Pharmacopoeia, 2007, Indian Pharmacopoeia Commission, गाज़ियाबाद्.
16. Introduction to Nighantus of Ayurveda – डॉ. डी. एस. लूकस, चौखम्भा प्रकाशन, वाराणसी, 2006.
17. नामरूपज्ञानम् – खण्ड 5, पी. वी. शर्मा, सत्यप्रिया प्रकाशन, 2000.
18. Park's Text Book of Preventive and Social Medicine – के. पार्क्, भनोट् पब्लिकेशन्स्, 23rd edition, 2015.
19. Human Physiology – सी. सी. चटर्जी, सी.बी.एस्. पब्लिशर्स् ॲण्ड् डिस्ट्रीब्यूटर्स्, 2016.
20. प्रत्यक्षशरीरम् – गणनाथसेनः, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2005.
21. Principles of Anatomy and Physiology – गेराई् जे. तोर्तोरा, ब्रायन डेरिकसन, जॉन् वाइली ॲण्ड् सन्स्, इन्कॉर्पोरेटेड्, 13th edition, 2012.
22. राजनिघण्टुः – डॉ. इन्द्रदेव त्रिपाठी, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2006.
23. शार्ङ्गधरसंहिता – प्रो. के. आर्. श्रीकण्ठमूर्ति, चौखम्भा कृष्णदास् अकादमी, वाराणसी, 2012.
24. शरीरक्रीयाविज्ञानम् (Physiology in Ayurveda) – डॉ. एम्. रामसुन्दर राव, सुश्रुत पब्लिशर्स्, विजयवाडा, सप्तममुद्रणम्, 2004.
25. माधवनिदानम् – वैद्यः यादवजी त्रिकम्जी आचार्यः, निर्माणसागरमुद्रणालयः, बम्बई, 1920।

ह्रस्वाक्षरः 26/08/2025

26. *Pharmacognosy* – डॉ. सी. के. कोकाटे, ए. पी. पुरोहित, एस्. बी. गोखले, 2008।

27. *Textbook of Pharmacognosy* – डॉ. मुहम्मद अली, सी. बी. एस्. प्रकाशकाः, 1993।

28. *Textbook of Pharmacognosy* – एस्. एस्. हण्डा, वी. के. कपूर, दिल्ली वल्लभप्रकाशनम्, 2003।

29. *Textbook of Pharmacognosy* – टी. ई. वालिस्, सी. बी. एस्. प्रकाशकाः, 2005।

30. *Essentials of Pharmacognosy* – एच्. एस्. अन्सारी, बिरला प्रकाशनम्, 2009।

31. *Pharmacognosy* – डब्ल्यू. सी. एवान्स्, एल्सेवियर्, 2008।

32. *Glossary of Indian Medicinal Plants* – आर. एन. चोप्रा, एस्. एन. नायर, आई. सी. चोप्रा, नॅशनल् इन्स्टिट्यूट् ऑफ् सायन्स्, कम्युनिकेशन् ॲण्ड इन्फॉर्मेशन् रिसोर्सेस्, 2009।

33. *Anatomy of Crude Drugs* – एम्. ए. अय्यंगार, एस्. जी. के. नायक, 2008।

34. *Pharmacognosy of Powdered Crude Drugs* – प्रो. डॉ. एम्. ए. अय्यंगार, अय्यंगार्।

35. *Treatise on Indian Medicinal Plants* – असीमा चटर्जी, सत्येशचन्द्र पक्मास, नॅशनल् इन्स्टिट्यूट् ऑफ् सायन्स्, कम्युनिकेशन् ॲण्ड इन्फॉर्मेशन् रिसोर्सेस्।

36. *Ayurvedic Drugs and Their Plant Sources* – वी. वी. शिवराजन्, इन्दिरा बालाचन्द्रन्, ओण्डेड् ॲण्ड् बी. एच्. पब्लिशिंग् कम्पनी प्रा. लि., 2006।

37. *System of Plant Nomenclature in Ayurveda* – डॉ. ज्ञानेन्द्र पाण्डेय, चाखम्बा संस्कृत् सीरीज़् कार्यालयः, वाराणसी, 1997।

38. *Indian Plants and Drugs* – के. एम्. नाडकर्णि, एशियाटिक् पब्लिशिङ् हाउस्, दिल्ली, 2010।

39. *History of Chemistry in Ancient and Medicinal India* – आचार्यः प्रफुल्लचन्द्र राय, चौखम्भा कृष्णदास् अकादेमी, वाराणसी, 2004।

40. *अमरकोशः* – अमरसिंहः, शिवा बुक्स् इण्टरनॅशनल्, दार्यागञ्ज, नवी दिल्ली – 2।

26/08/2025

DYAS -SYLLABUS योग-आयुर्वेदसाहित्य-डिप्लोमापाठ्यक्रमः	PAPER CODE	DYAS-5
पञ्चमपत्रम् (PAPER 5) - संस्कृतप्रथमदीक्षा संस्कृतद्वितीयदीक्षा च	**Credit/ Unit 6**	**Hours 96-120**
प्रथमदीक्षा – प्रथमः भागः – वाक्यव्यवहारः – १, २ स्तबकाः	1	16-20
प्रथमदीक्षा – प्रथमः भागः – वाक्यव्यवहारः – ३, ४ स्तबकाः	1	16-20
प्रथमदीक्षा – प्रथमः भागः – वाक्यव्यवहारः – ५, ६ स्तबकाः	1	16-20
द्वितीयदीक्षा – प्रथमः भागः – व्यवहारप्रदीपः – १, २ स्तबकाः	1	16-20
द्वितीयदीक्षा – प्रथमः भागः – व्यवहारप्रदीपः – ३, ४ स्तबकाः	1	16-20
द्वितीयदीक्षा – प्रथमः भागः – व्यवहारप्रदीपः – ५, ६ स्तबकाः	1	16-20

सन्दर्भग्रन्थाः

1. प्रथमदीक्षा – प्रथमः भागः, वाक्यव्यवहारः, केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः, जनकपुरी, नवी दिल्ली।
2. द्वितीयदीक्षा – प्रथमः भागः, व्यवहारप्रदीपः, केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः, जनकपुरी, नवी दिल्ली।

26/08/2025

DYAS -SYLLABUS **योग-आयुर्वेदसाहित्य-डिप्लोमापाठ्यक्रमः**	PAPER CODE	DYAS-6
षष्ठपत्रम् (PAPER 6) - योगाभ्यासाः	**Credit/ Unit 6**	**Hours 96-120**
क्रियाः (Kriyās) – कपालभातिः, जलनेतिः, सूत्रनेतिः, त्राटकं, वमनक्रिया। शिथिलीकरणव्यायामाः, गणेशक्रिया, सूक्ष्मव्यायामः, पवनमुक्तासनक्रिया १, २, ३।	1	16-20
सूर्यनमस्कारः (Surya Namaskara) – १२ विन्यासात्मकः तत्प्रभेदाश्च। वैदिकः सूर्यनमस्कारः (९ विन्यासात्मकः)। योगिकः सूर्यनमस्कारः (१७ विन्यासात्मकः)। तिष्ठदासनानि (Standing Postures) – ताडासनम्, वृक्षासनम्, गरुडासनम्, त्रिकोणासनम्, परिवृत्तत्रिकोणासनम्, पार्श्वकोणासनम्, वीरभद्रासनम् १, २, ३।	1	16-20
उपविशदासनानि (Sitting Postures) – स्वस्तिकासनम्, पद्मासनम्, गोमुखासनम्, पश्चिमोत्तानासनम् (सर्वे प्रभेदाः), उष्ट्रासनम्, पूर्वोत्तानासनम्, बद्धकोणासनम्, सुप्तवज्रासनम् १, २, सुप्तवीरासनम्, बद्धपद्मासनम्, कूर्मासनम्। नाभिन्यस्तशयनासनानि (Prone Postures) – भुजङ्गासनम्, धनुरासनम्, शलभासनम्। स्कन्धन्यस्तशयनासनानि (Supine Postures) –सर्वाङ्गासनम्, सेतुबन्धासनम्, मत्स्यासनम्, पवनमुक्तासनम्। कटिपरिवर्तितासनानि (Twisting Postures) – वक्रासनम्, भरद्वाजासनम्, अर्धमत्स्येन्द्रासनम्, मरीच्यासनम् १, २, ३, ४।	1	16-20
विशिष्टाभ्यासाः (Advanced Practices) – शीर्षासनम्, वृश्चिकासनम्, मयूरासनम्, हलासनम्, कर्णपीडासनम्, सुप्तकोणासनम्, बकासनम्, कुक्कुटासनम्। विश्रामासनानि(Relaxing Postures) – मकरासनम्, शवासनम् १, २ ।	1	16-20
प्राणायामः, ध्यानम्, मुद्राः (Pranayama, Meditation and Mudrās) प्राणायामस्य पूर्वाभ्यासाः (Preparatory Practices) – विभागीयश्वसनम्। प्राणायामाः –सूर्य-अनुलोमविलोमः, चन्द्र-अनुलोमविलोमः, नाडीशुद्धिः, भ्रामरिप्राणायामः। ध्यानाभ्यासाः – गाढविश्रान्तितन्त्र (Deep Relaxation Technique–DRT), ओंकारध्यानम्। प्रणवध्यानम्, हस्तमुद्राः – नासिकामुद्रा, चिन्मुद्रा, चिन्मयमुद्रा, आदिमुद्रा, ब्रह्ममुद्रा।	1	16-20
योगचिकित्सापद्धत्तयः (Yogic Management & Modules) – श्वसनविकाराः (Respiratory Disorders) चिन्ता-उद्वेगः च अवसादः (Anxiety & Depression)आमवातः (Arthritis) पृष्ठवेदना मेरुदण्डविकाराः (Back Pain & Spinal Disorders) चयापचयविकाराः (Metabolic Disorders)आमाशयविकाराः (Gastrointestinal Disorders) स्थूलता (Obesity) सकारात्मकस्वास्थ्यप्रबोधनम् (Promotion of Positive Health – PPH)	1	16-20

हस्ता: 26/08/2025

सन्दर्भग्रन्थाः

1. आसन-प्राणायाम-मुद्रा-बन्धः – बी.वाय.बी. प्रकाशनम्, मुङ्गेर।
2. आसन-प्राणायाम-मुद्रा-बन्धः – स्वामी सत्यानन्दसरस्वती, बिहार योगभारती, मुङ्गेर।
3. लाइट् ऑन् योग – बी.के.एस्. अय्यङ्गार्।
4. रेड्डी, एम्. वेङ्कट तथा अन्ये – *योगिक थेरपी,* श्री एम्.एस्.आर्. मेमोरियल् योग शृङ्खला, अर्तहमुरु, आन्ध्रप्रदेशः, 2005।
5. डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र – *अस्थमा कृते योगः*, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 1998।
6. डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र – *चिन्ता-उद्वेगयोः कृते योगाभ्यासाः*, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2001।
7. *पीठशूलाय योगः* – डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र, डॉ. आर्. नगरत्ना, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2001।
8. *कर्करोगाय योगः* – डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र, डॉ. आर्. नगरत्ना, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2006।
9. *तनाव-व्यवस्थायाम् नवीनदृष्टयः* – डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र, डॉ. आर्. नगरत्ना, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2000।
10. *अस्थिसन्धिवाताय योगः* – डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2001।
11. डॉ. शान्तकमणि नरेन्द्रन्, डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र – *गर्भावस्थायां योगः*, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2008।
12. *स्थूलतायाः कृते योगः* – डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2014।
13. *मधुमेहाय योगः* – डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2003।
14. *सकारात्मकस्वास्थ्यप्रवर्द्धनाय योगः* – डॉ. आर्. नगरत्ना, डॉ. एच्.आर्. नागेन्द्र, प्रकाशितं – एस्.वि.वाय्.पी., बेंगळूरु, 2004।
15. नागेन्द्र एच्.आर्., नगरत्ना आर्. – *तनाव-व्यवस्थायाम् नवीनदृष्टयः*, एस्.वि.वाय्.पी., 2010।
16. नागेन्द्र एच्.आर्., नगरत्ना आर्. – *व्यक्तित्वविकास-शृङ्खला,* एस्.वि.वाय्.पी., 2012।
17. बसवरड्डि आई.वि. – *विद्यालयबालकानां कृते योगशिक्षक-मार्गदर्शिका,* एम्.डी.एन्.आइ.वाय्., नवी दिल्ली,
18. बसवरड्डि आई.वि. – *विद्यालयस्वास्थ्ये योगः*, एम्.डी.एन्.आइ.वाय्., नवी दिल्ली, 2009।
19. जयदेव एच्.जे. – *योगेन सह वृद्धिः*, योगसंस्थानम्, सान्ताक्रूज्, मुम्बई, 2004।
20. स्वाति, राजीव चञ्चनि – *बालकानां कृते योगः (चित्रितं मार्गदर्शनम्)*, यू.बी.एस्. प्रकाशकाः, 2008।
21. नैंसी विलियम्स् – *योगशिक्षाः दर्शनं च अभ्यासः च,* दीप् & दीप् पब्लिकेशन्, नवी दिल्ली, 2007।
22. *विशेषबालकाय योगः* – डाउन् सिन्ड्रोम, सेरेब्रल् पाल्सि, शिक्षणदौर्बल्ये च चिकित्सोपायः, स्पेशल् योग पब्लिकेशन्, 1998।
23. *प्रतिबालकेषु चिकित्सायोगः* – सिङ्गिङ्ग् ड्रॅगन्, लण्डन्-फिलाडेल्फिया, 2010।
24. नागेन्द्र एच्.आर्., नगरत्ना आर्. – *आयाट्-शृङ्खला,* एस्.वि.वाय्.पी. प्रकाशनम्, बेंगळूरु।

हस्ताक्षरम् 26/08/2025

<table>
<tr><td>DYAS -SYLLABUS
योग-आयुर्वेदसाहित्य-डिप्लोमापाठ्यक्रमः</td><td>PAPER CODE</td><td>DYAS-7</td></tr>
<tr><td>सप्तमपत्रम् (PAPER 7) - परियोजनाकार्यम्
विद्यार्थी एतेषु बिन्दुषु कञ्चनं चयनं कृत्वा परियोजना-कार्यं सम्पन्नं कर्तुं शक्नोति। विस्तृत-प्रतिवेदनं प्रमाणीकरणार्थं समर्पणीयम्।</td><td>Credit/ Unit 4</td><td>Hours 96-120</td></tr>
<tr><td>• विद्यालयेषु योगाभ्यासस्य प्रशिक्षणं परियोजना-कार्यार्थं समर्पणं च (07 दिनानि)
• समुदायाय योगाभ्यासस्य प्रशिक्षणं परियोजना-कार्यार्थं समर्पणं च (07 दिनानि)
• योगे प्रशिक्षुता (Apprenticeship) प्रतिवेदनम् (07 दिनानि)
• योगस्य सम्बन्धे संक्षिप्त-प्रबन्धस्य (Thesis) समर्पणम् (30 पृष्ठानि)</td><td>2</td><td>48-60</td></tr>
<tr><td>• आयुर्वेदस्य दिनचर्या-कार्यशाला (07 दिनानि)
• आयुर्वेद-चिकित्सालये शिष्यत्वस्य (Apprenticeship) प्रतिवेदनम् (07 दिनानि)
• आयुर्वेद-सिद्धान्तानां नित्यजीवने अनुप्रयोगे संक्षिप्त-प्रबन्धस्य (Thesis) समर्पणम् (30 पृष्ठानि)</td><td>2</td><td>48-60</td></tr>
</table>

एकोश: 26/08/2025